

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/98588>

Please be advised that this information was generated on 2019-03-21 and may be subject to change.

Enkele kanttekeningen bij de discussie over identiteit en de publieke omroep

Dr. Paul Sars

Dit artikel over het thema identiteit gaat in op aspecten die in de huidige discussie rond het publieke bestel onderbelicht blijven, dan wel door overbelichting een verkeerd beeld geven van wat identiteit is. De kanttekeningen worden als stellingen geponeerd en kort toegelicht, in de hoop dat ze een vruchtbare bijdrage leveren aan de gedachtenvorming over de relatie van levensbeschouwelijke identiteit en de legitiematieplicht van een publieke organisatie als de KRO.

De centrale stelling luidt dat levensbeschouwelijk gebonden maatschappelijke organisaties vaak te bereidwillig antwoord geven op verkeerd gestelde vragen over hun identiteit, en dus niet zozeer hun feitelijke identiteit als wel varianten op geijkte clichés laten zien. Daardoor ontstaat een karikatuur. Dát de overheid het recht heeft levensbeschouwelijke organisaties over hun identiteit te bevragen, staat buiten kijf. Zeker wanneer die organisaties een maatschappelijke functie vervullen, toegang hebben tot de openbaarheid en in hun taken ondersteund worden met gemeenschapsgelden. Maar de aard van de gestelde vragen bepaalt de speelruimte voor de antwoorden. Wie de door staatssecretaris Nuis gesuggereerde items als opmaat voor een brede maatschappelijke discussie over het publieke bestel beluistert, ontdekt tal van onuitgesproken en wellicht onbewust geuite vooroordelen ten aanzien van levensbeschouwelijke identiteit. Naast de onzorgvuldige wijze waarop diverse soorten van identiteit (seksuele,

politieke, levensbeschouwelijke etc.) en toepassingen van de term identiteit (van de persoon, van een groep, van een stroming, van de omroep etc.) met elkaar worden vermengd, is er in meer algemene zin sprake van impliciete vooronderstellingen die nergens worden toegelicht of verantwoord. Ze vertroebelen niet alleen het zicht op wat identiteit is, maar bepalen ook steeds meer de verkeerd gestelde agenda van de discussie. Een zorgvuldiger omgang met het begrip 'identiteit' wordt mogelijk wanneer men verheldert welke vooronderstellingen vervat liggen in ons spreken. Enkele negatieve begrenzingsen, geformuleerd als stellingen, kunnen het breed en vaag geworden begrip verhelderen.

Negatieve begrenzingsen

1. Identiteit is geen eigenschap of karaktertrek, geen functie of taak, maar 'wie iemand of iets is'.

Wanneer men van de KRO vraagt de eigen katholieke 'identiteit' (beter) te tonen, dan wordt die vraag vaak begrepen in termen van een vraag als 'wat is eigenlijk (nog) katholiek aan de KRO?'. Maar het katholiek-zijn is een wijze van er-zijn, een levens-beschouwing, een manier van in het leven staan, en dus altijd meer dan een eigenschap (de KRO is de grootste publieke omroep), een karaktertrek (de KRO is in de uitstraling van zijn programma's optimistisch), een functie (de KRO verschaft achtergrondinformatie) of een programmatie taak (de KRO voelt zich geroepen het op te nemen voor de 'zwakken'). Al deze aspecten kunnen fundamenteel betekenisvol worden vanuit een katholieke identiteit, maar katholiek-zijn put zich daarin niet uit.

Toch wordt de vraag naar de identiteit van de KRO vaak zó gesteld, dat de bevragede zijn identiteit verwoordt in termen van een antwoord op deze wat-vraag. Men reduceert dan de eigen identiteit tot een domein dat zelf niet de identiteit uitmaakt, maar waar de identiteit zich in bepaalde samenhangen kan articuleren. Deze reductie maakt van identiteit een (deel)kenmerk, dat - wanneer het verheven wordt tot dé (uitdrukking van) identiteit - in een bepaalde zin evenzo op andere mensen of organisaties van toepassing is. Elk antwoord op de vraag wat katholiek-zijn als eigenschap, karaktertrek, functie, taak of programma inhoudt, wordt derhalve gepareerd met de tegenwerping, dat ook een niet-katholieke organisatie deze eigenschap, deze karaktertrek, deze functie of deze taak kan hebben. Hetgeen de aldus op oneigenlijke wijze opgelegde legitimatieplicht alleen maar zwaarder maakt.

2. De identiteit wordt niet bepaald door het onderscheidende.

De huidige discussie rond identiteit wordt vaak toegespitst op de stelling dat een specifieke eigenschap, een bijzondere karaktertrek, een aparte functie, een unieke taak of een onverwisselbaar programma bepalend zou zijn voor het katholiek-zijn. Het katholieke zou zich dan moeten tonen als het onderscheidende, het anders dan andere(n). Ook deze optiek mist de kern van identiteit (namelijk 'wie iemand of iets is', zoals verderop wordt toegelicht) en leidt tot karikaturen, zoals in het volgende wordt toegelicht.

a. Wie zich afzet tegen anderen is daardoor nog niet zichzelf.

De toespitsing van identiteit op een specifieke differentie is ongewoon voor een volwassen persoon of organisatie. Identiteit komt juist tot uitdrukking door spiegeling in en beaming van verbondenheid met een gemeenschap. Identiteit hebben = jezelf geplaatst weten en kunnen plaatsen (zelfinzicht) in een waaier van samenhangende verschillen. Daardoor ben je verbonden met de gemeenschap. Het je willen onderscheiden is eerder kenmerkend voor een emancipatieproces. Het hoort bij pubers die anders willen zijn dan hun ouders (zich voor hen schamen) en juist daarin hun toebehoren tot de familie willen uitdrukken en (her)ijken. Op andere maar vergelijkbare wijze is dit proces herkenbaar bij emancipatiebewegingen van (minderheids)groepen die door het - vaak tijdelijk - profileren van een specifieke differentie (seksuele voorkeur, 'afwijkende' mores, taal etc.) juist dingen naar een volwaardig lidmaatschap van de gemeenschap. De profilering door middel van 'afwijking van het normale' wordt in een democratie geaccepteerd wanneer die in het teken staat van een emancipatieproces in relatie tot de gemeenschap. Wanneer het anders-zijn een doel op zich wordt en de integrale identiteit van een persoon of groep uitmaakt, zal geen enkele samenleving dit tolereren. Voor een samenleving waarin een dergelijke groep de macht heeft verworven, spreken we zelfs van een dictatuur. Wanneer een zelfstandige publieke omroep de eigen identiteit profileert als specifieke differentie waarmee hij zich van alle andere onderscheidt, dan verwordt

identiteit tot een louter negatieve afgrenzing. Er wordt kunstmatig een eigenheid of 'eigenlijkheid' gecreëerd, niet door een plaatsing en spiegeling van het Zelf te midden van een waaier van andere(n), maar door vergelijking van het eigene in zijn meerwaarde ten opzichte van het andere. Door dit valse begrip verwordt identiteit tot het 'anders-dan-andere(n) zijn', tot een 'beter-dan-andere(n)', waarbij de eigenwaarde alleen maar zichtbaar gemaakt kan worden door het (heimelijk) aanwijzen van de tekortkomingen van andere(n). Wat uit bedrijfsbelangen in onze samenleving legitiem is en door de consument ook begrepen wordt als krachtenspel en bindmiddel van economie ('u moet ons product kopen, want het is beter dan alle andere merken'), wordt hier gebruikt als een giftige splijtzwam. Eén die mensen en organisaties - tegen hun wil en doelstelling in - tegen elkaar uitspeelt onder het mom van de vraag naar hun identiteit.

b. Wie bepaalt wat het onderscheidende is?

Het onderscheidende wordt door 'de anderen' als typisch voor de identiteit geaccepteerd, wanneer men het als bijzonder of zelfs uniek kan (h)erkennen. Zo suggereert de door staatssecretaris Nuis gevoerde discussie dat men moet kunnen zien, waarin de KRO zijn katholieke identiteit realiseert. Maar wie is 'men'? Zijn dat de minister en de staatssecretaris, die menen iets te moeten kunnen zien, zodat ze beleid kunnen maken? Zijn het de Nederlandse kijkers? Wat weten buitenstaanders van katholiek-zijn?! Wat voor 'ons katholieken' de kern van ons geloof en/of 'ty-

pisch katholiek' is, kan voor buitenstaanders onacceptabele wartaal zijn. En wat voor ons katholieken in een uitzending van Brandpunt 'onze' vanzelfsprekende reactie op de Nederlandse cultuur is, kan voor buitenstaanders als 'apart' of 'typisch katholiek' gelden. Wij katholieken onderscheiden ons voor de minister, de staatssecretaris en de andere Nederlanders dan met iets wat door ons niet als specifieke, laat staan betekenisvolle differentie wordt ervaren. En toch worden we erop 'aangekeken': het toont - zegt men - onze 'identiteit'. In een dergelijke enge opvatting van identiteit als het onderscheidende worden we - nota bene door de overheid - 'anders dan anderen', soms zelfs tot vreemdelingen of zonderlingen gemaakt. Geen wonder dat het - wanneer de sjablonen eenmaal uitgetekend zijn - zo moeilijk is om jezelf te leren zien in volle breedte en variatie, die je identiteit uitmaakt: zoals je jezelf ziet, zoals je jezelf liever zou zien en zoals anderen je (liever) zien. Vandaar dat de KRO in relatie tot de eigen identiteit verschillende functies heeft als publieke omroep, wiens programma's gezien worden door katholieke en niet-katholieke leden van de gemeenschap. De KRO maakt katholieke identiteit zichtbaar vanuit meervoudige spiegelingen en heeft er derhalve recht op dat zijn identiteit ook dusdanig bevestigd wordt. Dan blijkt dat het katholieke op velerlei en verschillende wijzen te (h)erkennen is, voor katholieken en niet-katholieken.

c. Wie bepaalt wat het onderscheidende inhoudt?

Buitenstaanders hebben slechts een beperkte keuze uit

het 'typisch' katholieke. Zij (her)kennen enkel uiterlijke verschijnselen, veelal clichés! Wat voor ons katholieken gewoon is, wordt door anderen gepresenteerd als 'typisch katholiek' of 'het wezen' van onze identiteit, terwijl het daarvan alleen een (meestal sterk cultureel bepaalde) uitdrukking is.

Dat veelal vanuit deze impliciete vooronderstelling van 'het voor allen herkenbare onderscheidende' ('het algemeen geldige onderscheidende') over identiteit wordt gesproken, blijkt uit het feit, dat katholieken vaak zelf al communiceren in de hen opgelegde clichés. En als ze dat al niet doen, beginnen ze als vanzelf hun betoog met het ontkennen of ontlopen van clichés. Dat heeft een vergelijkbaar stigmatiserend effect. Melden ze zich in het openbaar, dan haasten ze zich steevast te zeggen dat ze 'zich (nog) wel katholiek noemen', 'maar niet precies weten wat dat (nog) inhoudt', '... maar niets met het CDA van doen hebben', '... maar niets met de bisschoppen van doen hebben'; '... maar niet dol zijn op de kerk' enzovoorts. Omdat de discussie over identiteit van meet af aan in het teken staat van het algemeen en radicaal onderscheidende, verwordt het publieke (be)leven van de eigen identiteit tot het louter bepalen van de eigen positie temidden van clichés: 'ik ben wel lid van de KRO, ... maar dat wil nog niet zeggen dat ik elke week naar de kerk ga'; '... maar dat wil nog niet zeggen dat ik alles doe wat Rome voorschrijft' enzovoorts.

Als gevolg daarvan wordt ook de KRO als massamedium gedwongen tot een bepaalde vorm van communiceren, die niet per se de uitdrukking van katholiek-zijn is, maar tenminste het legitieme weerwoord vormt op de

(nu ook van overheidswege gestimuleerde) clichématige wijze van communiceren. Al is zo'n weerwoord legitiem, het antwoord blijft misplaatst, omdat elk antwoord op een verkeerd gestelde vraag misplaatst is.

d. Het onderscheidende is hoe dan ook het scheidende.

Het onderscheidende scheidt altijd groepen van elkaar. Bovendien brengt het binnen groepen scheidingen aan op oneigenlijke gronden. Wat met de KRO als katholieke omroep bedoeld is als de bevordering van een gezamenlijke en veelkleurige expliciete presentatie van katholieken als stroming binnen de Nederlandse gemeenschap, kan dus in het tegendeel verkeren wanneer de identiteitsvraag verkeerd gesteld wordt. Wanneer men van de KRO vraagt zich te profileren door zich te onderscheiden, dan vraagt men de omroep niet zozeer om zichtbaar en betekenisvol te worden voor de eigen katholieke gemeenschap, maar vooral om zich als en mét die katholieke gemeenschap naar een marge te begeven, naar een-anders-dan-alle-niet-leden. Daardoor kunnen binnen de gemeenschap van katholieken eveneens uitsluitings- en marginaliseringsprocessen optreden.²

e. Het onderscheidende als het de identiteit bepalende is een relativistisch begrip.

Dit houdt allereerst in dat het criterium dood loopt in zichzelf. Je kunt tot in het oneindige doorgaan met onderscheiden, wat bij gevolg zou betekenen dat er evenveel Katholieke Omroepen als te onderscheiden (groe-

pen of zelfs subgroepen van) katholieken zouden moeten zijn.

In de tweede plaats geldt dat identiteitsbepaling door middel van specifieke differentie niets zegt over de kwaliteit of betekenis van de betreffende identiteit. Het onderscheidende leidt niet per se tot enige positieve bepaling van identiteit. Als persoon of organisatie heb ik immers niet meer identiteit (en bestaansrecht) naarmate ik meer met mijn omgeving contrasteer. Dat zou voor al wie zich op anderen minachtende, de samenleving ondermijnende wijze wenst te onderscheiden, een wel erg gemakkelijke toegang tot de ether betekenen. Niettemin: de onjuiste wijze van het bevragen van identiteit geeft een impuls tot vreemde antwoorden, omdat het criterium van het onderscheidende niets zegt over aard en de kwaliteit van de bijdrage, die de KRO als katholieke publieke omroep heeft te leveren aan de Nederlandse samenleving.

Wat voorheen ondenkbaar leek, dreigt te gebeuren: dat ons gezonde verstand anno 1995 onwillekeurig door dit soort onderliggende denkpatronen als hierboven beschreven wordt beheerst. Zo vermengt Marcel van Dam in zijn pleidooi voor een nationale publieke omroep de - in sommige opzichten tegengestelde - belangen van het nationale en het publieke.³ Om maar op eigen en bekend terrein te blijven: dergelijke redeneringen bedreigen niet alleen katholieke maatschappelijke organisaties in hun bestaansrecht, maar ze druisen bovendien regelrecht in tegen levensbeschouwelijke inzichten, overtuigingen en houdingen, die wezenlijk samenhangen met

katholiek-zijn. Zo is het katholiek om één gemeenschap te willen blijven ondanks - en juist in - de veelheid en variatie van uitdrukkingsvormen, wat ook in de woorden 'kat holein' ('gericht op het geheel') tot uitdrukking komt. Door die gerichtheid op het geheel en op de eenheid van de zo verschillende delen van dat geheel druisen de eerder aangegeven redeneringen wezenlijk in tegen het katholieke levensgevoel om binnen en buiten de eigen gemeenschap het onderscheidende te zoeken of te benadrukken. Katholieken zoeken - geïnspireerd door hun geloof - de samenhang en relativeren graag de verschillen ten faveure van een hogere eenheid. Zij zijn daardoor bij uitstek in staat tot integratie en assimilatie, wat weer tot gevolg heeft dat zij moeilijk herkenbaar zijn in de door de staatssecretaris gewenste andersheid of differentie. Daarom geldt voor katholieken eens te meer: Wie zich op deze wijze laat dwingen tot profilering van de eigen identiteit laat zich marginaliseren en stigmatiseren.

3. Identiteit is niet het hebben van een standpunt of overtuiging

Hoewel de katholieke identiteit een optie en activisme kan inhouden ten aanzien van sociale en politieke vraagstukken is de identiteit zelf niet te reduceren tot een standpunt of overtuiging. Want een standpunt of overtuiging blijft 'binnenwerelds', staat ter discussie, is uitwisselbaar. Maar een welbeleefde katholieke identiteit wortelt in een gelovige levensbeschouwing (niet in weten, maar geloven), is transcendent verankerd en dus zelf niet voor rationele kritiek vatbaar.

Vanuit de eigen katholieke identiteit verwoord: wij katholieken moeten het geloof in God, in verlossing en heil niet reduceren tot een standpunt onder andere standpunten. Ook al zijn er andersdenkenden en ook al moeten we alle respect hebben voor hun standpunten: het geloof in die ene God die allen (heeft) verlost, is voor de gelovige mens geen standpunt naar keuze of een overtuiging op grond van argumenten, maar - ook in alle twijfel - geopenbaarde geloofswaarheid.

Vaak willen binnenwereldse gelovigen (zoals humanisten en socialisten, die 'geloven' in louter binnen de wereld en de tijd gelegen wetten en principes) in gesprek over het transcendent, waarbij ze het bediscussiëren in termen van een binnenwerelds feit (en het vervolgens ontmaskeren als een mening, een niet-feit) of het oplossen als een verkeerd gesteld probleem (een onjuiste rationalisatie van een emotie). Hoe dan ook: uiteindelijk volgt de vaststelling dat de transcendent God niet bewijsbaar, in zijn handelen niet toetsbaar of inconsistent is (wat overigens al in het woord transcendent besloten ligt), waardoor het vermeende katholiek-zijn zich manifesteert als een slecht onderbouwd politiek, halfwassen rationeel standpunt. Deze reductie bergt twee gevaren in zich.

a. De reductie van katholiek-zijn tot een politiek, sociaal of maatschappelijk standpunt leidt allereerst tot de uitsluiting van God uit de wereld (voor het hebben van een standpunt is immers geen God nodig), wat indruist tegen het katholieke geloof dat God zowel buiten als binnen de wereld is. Deze reductie slaat daarmee tegelij-

kertijd de basis weg onder levensbeschouwelijke gebonden maatschappelijke organisaties: voor het hebben van een standpunt - welk dan ook - is er geen KUN, geen KVZ of KRO nodig. Deze conclusie is op zichzelf juist, maar wordt getrokken uit verkeerde premissen en is dus onwaar. Want dat er voor het hebben van een standpunt geen KRO nodig is, wil nog niet zeggen dat de KRO overbodig zou zijn. Sterker nog: het kan zelfs zo zijn dat voor het hebben van dít standpunt de KRO wél nodig is, en wel zonder dat de KRO daardoor (door dit nodig-zijn) de eigen identiteit of het bestaansrecht legitimeert.

b. De reductie van het katholiek-zijn tot een standpunt bergt ook het gevaar in zich, dát het katholiek-zijn zich uitput in moraal en dogma, en dat het verwordt tot moraliserende zedenprekerij of dogmatische ideologie. Precies dit legt men het katholicisme graag als cliché op, terwijl het juist indruist tegen het katholiek-zijn, dat als zodanig weinig getuigend is, en dat met zijn vergevingsgezindheid, biecht en aflaat weinig moraliserend is in feitelijke (niet-juridische) zin. Evenzo is het katholieke met zijn weinig studieuze inslag, met zijn op verbeelding en gevoel afgestemde beleving en zijn volkse karakter weinig dogmatisch in theoretische zin. Met als keerzijden dat het katholieke minder 'verlicht' (minder rationeel en dus soms bruter) en minder 'voortuitstrevend' (via rituele en liturgische tradities overgeleverd en dus behoudender) is.

Positieve bepalingen

Wie zich bewust is van het bovenstaande, kan een serieuze poging doen om positieve bepalingen te benoemen ten aanzien van identiteit in relatie tot een maatschappelijke organisatie. In het volgende doe ik langs drie wegen een poging daartoe, waarbij de identiteit van katholieken als personen en leden van een gemeenschap of stroming het vertrekpunt vormt.

1. Identiteit van personen is een proces van plaatsbepaling door spiegeling

Identiteit is 'wie je bent' in (en als) een permanent proces van spiegeling. Het gaat om een proces van spiegeling van jezelf (wie je bent, wil zijn, kan zijn) in en aan a. je omgeving

in de gemeenschap die je je plaats en taak toewijst of toestaat: ik ben zoon, echtgenoot, vader, vriend, leraar, collega, opponent, tegenstander etc.

b. je geschiedenis

in de persoonlijke, familiale en groeps-verhalen: over waar jij/jouw gemeenschap vandaan komt, de uitleg van de wereld, de plaats, taak en bestemming, bezien via en vanuit (de historie van) jouw familie, voorouders, vrienden, collega's, landgenoten etc.

Identiteit is geen ding, geen standpunt, geen overtuiging, eigenschap, taak, functie enzovoorts, maar een proces van spiegeling. In volwassen identiteit gaat het niet om een proces van je onderscheiden, maar om een proces van identificatie, een plaatsbepaling van jezelf tusschen van anderen. Jezelf kunnen zien binnen een

waaier van veelvoud en verschil, een diversiteit waarmee je juist wél wilt en kunt (samen)leven. Zo bezien wordt identiteit bepaald door de beaming van verscheidenheid, niet door een je afzetten tegen, een anders-zijn dan anderen, maar door de ervaring van lidmaatschap van een veelkleurige gemeenschap.

De katholieke identiteit wordt bepaald door het levensbeschouwelijke kader, waarin die spiegeling van meet af aan plaatsvindt als proces van uitwaaiering in verscheidenheid en samentrekking tot eenheid (diversiteit als contrastrijke waaier, waarin ik mezelf kan herkennen, waarmee ik mezelf kan identificeren). Katholieke identiteit vindt zijn basis noch in dogmatiek, noch in een serie normen en waarden, maar in 'wie je bent' als een wijze van leven vanuit een verinnerlijkte, gelovig geïnspireerde levensbeschouwing. Dat die wijze van leven ook gekenmerkt wordt door tegenspraken en twijfel, is eigen aan elke wijze van leven en behoeft geen legitimering, maar respect.

2. Levensbeschouwing

Katholiek-zijn als levensbeschouwelijke identiteit is een heikele aangelegenheid, niet alleen omdat levensbeschouwing identiteit 'het gehele leven, en wel in alle opzichten, en wel voor allen' betreft (en niet een beperkt domein, zoals seksuele identiteit), maar ook omdat - simpel voorgesteld - de levensbeschouwing van katholieken zich kenmerkt door de eigenaardigheid, dat het wezen van die levensbeschouwing zich vóór het leven zelf bevindt. Ik bedoel dat er voor katholieken iets vóór het leven en ná het leven ligt, dat er iets onder ligt en

iets boven uitgaat, dat sterk bepalend is voor dat leven zelf en voor de beschouwing van dat leven. Zij zijn, zoals iedereen, bijna altijd in en met dat leven zelf bezig, maar in hun leven en in de beschouwing van dat leven betrekken zij iets wat aards en menselijk leven te boven en te buiten gaat: God en zijn goedheid. En dit is bepalend voor hun blik, voor het perspectief waarmee ze het leven beschouwen, voor hun wijze van leven, impliciet en expliciet.

Mede om twee hieruit voortvloeiende redenen is het voor mensen die zonder transcendentie of religieuze overtuiging het leven beschouwen vaak moeilijk praten met gelovigen, zoals katholieken:

a. Het beroep op transcendentie (een transcendentie God):

Het is alsof katholieken zich niet aan de spelregels houden: ze beroepen zich in of tijdens het beschouwen van het leven op iets wat daar aan voorafgaat én het hele leven omsluit (alsof ze vooraf met de FIFA over de gehele voetbalwedstrijd hebben gesproken);

b. Het niet 'theologisch-wetenschappelijke', maar gelovige beroep op God:

Het is alsof katholieken vals spelen: ze beroepen zich in het beschouwen van het leven op iets wat zich aan de levenservaring van buitenstaanders onttrekt. Met andere woorden: ze hebben niet alleen extra spelregels, maar geven aan de gemeenschappelijke spelsituaties en regels ook nog eens een geheel eigen uitleg, die het spel zelf te buiten gaat en die voor de anderen (en ook voor hen-

zelf) niet zichtbaar, toetsbaar, bewijsbaar is, maar waarin zij eenvoudigweg zeggen te 'geloven'.

3. De herijking van katholieke identiteit van organisaties
Als van katholieken en hun maatschappelijke organisaties dan toch een legitimering wordt gevraagd, dan kan de bezinning op en de (her)ijking van de katholieke identiteit (anders dan door dogmatisme en moralisme) bestaan in de poging te verhelderen vanuit welke impliciete vooronderstellingen katholieken leven vanuit hun geloof in God. En ik bedoel dan niet het geloof in de geldigheid of rationaliteit van dogma's, maar het levende geloof (van waaruit 'wij katholieken' leven alsof het zo is):

- a. dát God een goede God van en voor alle mensen is;
- b. dát er verlossing is, dus dat het bestaan - au fond - zin heeft;
- c. dát mensen voor God gelijk, en dus als broers en zussen zijn, hoewel ze uniek zijn.

Wanneer de KRO als publieke omroep vanuit de katholieke stroming voor eenieder die dat wil zien hiervan signalen uitzendt⁴, herkennen katholieken het eigen levensgevoel van optimisme, gezonde naïviteit en relativering zoals dat levensgevoel verankerd is in transcendente samenhangen (een uitleg van de betekenis van het bestaan, waar de mens vandaankomt, waar hij heengaat en waarom dat zo is). Daarin geloven zij en op basis daarvan voelen zij gemeenschapszin en verplichtingen naar de gehele gemeenschap toe, zowel morele als sociaal-politieke verplichtingen. Dat laatste wordt daarmee

dan ook zichtbaar voor alle kijkers als een weliswaar uitwendige, maar in gelovige inspiratie verankerde bijdrage aan het maatschappelijk en gemeenschappelijke leven.

De beoordeling van de KRO op zijn identiteit

Op basis van het voorafgaande kan voor de KRO als publieke katholieke omroep vanuit, ten behoeve van en 'namens' de katholieke stroming het volgende worden opgemerkt ten aanzien van de legitimatieplicht naar de Nederlandse gemeenschap en de bestuurlijke overheid.

1. De eigen taak van de KRO is niet te verwarren met de te vervullen voorwaarden op grond waarvan de bestuurlijke overheid bestaansrecht aan de publieke omroep toekent en externe pluriformiteit van de omroepen toestaat of bevordert.

Bepalend voor de verwezenlijking van en vormgeving aan een katholieke identiteit is de mate waarin de KRO erin slaagt de katholieke levensbeschouwing in alle verschijningsvormen aan te spreken, op de proef te stellen, te vormen, uit te dagen, te critiseren, creatief te bevragen, te relativieren etc.

Die katholieke levensbeschouwing omvat dan het gehele leven, in volle breedte én specifiek, in impliciete vormen en in concrete gestalten en gedragingen. Dus troost én humor, verkondiging én relativering, amusement én educatie, nieuws én achtergronden. Maar ook: de normale, in het park wandelende katholiek én de behoudende schoolmeester-katholiek, de tennissende, de zingende én de fietsende katholiek. Kortom, normale

volwaardige mensen, die altijd ook gewone Nederlanders zijn. Precies in dit volle leven, waarin de mens zichzelf is door spiegeling van zichzelf in zijn vele verschillende hoedanigheden en in een contrastrijke waaier van wat één gemeenschap blijft (en niet door louter andersdan-anderen willen zijn), vindt identiteit plaats als proces. Een proces van het tonen en uitleggen van de wereld, van het laten zien van het kwade en van vergeving, van het tonen van verontwaardiging en toewijding etc. Zo breed móet de KRO zijn, wil hij echt en zichzelf zijn.

Als Het gaat daarom niet aan deze met de identiteit wezenlijk verbonden taak van een katholieke omroep te vermengen met de eisen die een staatssecretaris stelt, wanneer hij om redenen die niets met levensbeschouwelijke identiteit te maken hebben een legitimatie eist en die vervolgens verbindt met bestaansrecht. In een politieke ideologie en een overheidsbeleid van egalisering van betekenisvolle verschillen is de identiteit enkel een stok: want noch wie hetzelfde is ~~dan~~ een ander (als persoon of organisatie), noch wie als persoon of organisatie iets is waarin hij/zij zich van alle andere(n) onderscheidt, verkrijgt of verliest daardoor bestaansrecht.⁵ Ook over de toegang tot de massamedia (over een concessie) en over de publieke taakstelling daarin met behulp van gemeenschapsgelden kan niet langs deze weg worden beslist. Waar het op aankomt, is een concrete betekenisvolle uitzender, een omroep die naar eigen inzichten en gedragen door een vereniging van leden programma's maakt.⁶ Daarin mag de bestuurlijke overheid zich niet

mengen, tenzij als hoeder op afstand, die namens de gemeenschap toeziet dát er ter bevordering van het vredege en gelukkige samenleven van mensen diverse geluiden zijn en dát er ruimte blijft voor nieuwe geluiden die op betekenisvolle wijze de samenleving verrijken.

2. De overheid ⁷

De overheid moet de pluralistische, multiculturele samenleving vormen en behoeden, zonder zelf partij te kiezen en toch zo dat de vele verschillende stromingen in goede orde met elkaar samenleven. De paradox is dan, dat de overheid de burgers enerzijds moet vormen in normen en waarden, in een veelzinnige uitleg van de wereldse en bovenwereldse werkelijkheid, terwijl ze anderzijds op afstand moet blijven, niet mag kiezen voor één optie. Dat kan enkel wanneer er normen worden ontwikkeld die het onderlinge gedrag, het respect en de verdraagzaamheid jegens elkaar regelen. Die normen kan de overheid voorspiegelen, stimuleren. Toch blijft de paradox bestaan, want deze normen van algemene omgang met elkaar, vooronderstellen noodzakelijk de vorming van specifieke normen en waarden. Met andere woorden: je moet al gevormd zijn in een eigen morele orde, wil je de waarde en betekenis van de eigen moraliteit kunnen zien in het licht van een samenleving waarin ook andere en verschillende normen en waarden gelden die verdraagzaam met elkaar moeten omgaan. Die vorming kan de neutrale overheid niet bieden. Hier spelen de ouders, het onderwijs en de media een belangrijke rol, juist voorzover ze gelieerd zijn aan levensbeschouwelijke stromingen. De overheid

moet dus de taak overdragen aan stromingen, die zich vanuit hun zelfstandige en vrije positie juist in dienst kunnen stellen van de pluralistische samenleving. De overheid van een multiculturele samenleving moet vooroplopen in de strijd tegen egalisering en nationalisering; en tevreden toezien op in tolerantie welig bloeiende veelheid en diversiteit.

NOTEN

1. Het woord 'eigenlijk' is in dit verband veelzeggend. Alsof we doorgaans de oneigenlijke, de afgeleide of geperverteerde variant van het 'ware' te zien zouden krijgen. Het woord 'eigenlijk' modificeert de vraag naar de identiteit als een vraag naar 'wat er is overgebleven' van de (vermeende) harde kern, waarvan wat we nu zien slechts een flauwe afspiegeling is. Dat deze redenering in zichzelf wel eens 'typisch' katholiek zou kunnen zijn, suggereert Kees Fens wanneer hij het gebruik van het woord 'eigenlijk' kenmerkend vindt voor katholieke tweeslachtigheid (in de volksmond: hypocrisie). Want dit 'eigenlijke' is juist niet wat er feitelijk is. Gerard Reve zegt: 'Eigenlijk geloof ik niets' en bedoelt tot uitdrukking te brengen dat hij doorgaans in hoge mate, in alles en voor allen zichtbaar gelovig is.
2. In dit verband toont de geschiedenis weerzinwekkende situaties. Zo hebben jodenster en roze driehoek niet alleen de uitsluiting van joden en homoseksuelen uit de gemeenschap gemarkeerd, maar ook diepe wonden geslagen binnen de betreffende gemeenschappen zelf. De door anderen opgeplakte onderscheidingstekens hebben ook intern tot marginaliseringsprocessen geleid en tot een verduistering van wat de identiteit in werkelijkheid is of had kunnen zijn. Dát bepaalde groepen zichzelf van een onderscheidingsteken voorzien of aan een stigmatisering hun identiteit ontlenen, staat meestal in het teken van een emancipatie- of rouwproces, en is dus een reactie op de samenleving, niet per se de eigen uitdrukking van identiteit.
3. Wat Marcel van Dam in het discussieprogramma 'Symposium' voor de publieke omroepen (en specifiek voor KRO en NCRV) stelde, is een extreem versimpelde vorm van deze redenering: "hun onderlinge verschillen zijn zo gering dat ze

geen afzonderlijke, uit gemeenschapsgelden betaalde organisaties rechtvaardigen" (VPRO-televisie, d.d. 27 maart 1995). Men kan deze redenering op van alles en nog wat toepassen. Bijvoorbeeld op de politiek, op het thans regerende 'paarse' kabinet: waarom gaan PvdA, D66 en VVD geen fusie aan als een nationale partij, eventueel nog met behoud van interne pluriformiteit. De Nederlandse burger zal - door de eenheid van kabinet en parlement - geen verschil merken, omdat de besluiten niet anders zullen zijn dan nu. De gemiddelde kiezer 'voelt' sowieso geen betekenisvol verschil tussen partijen, of tenminste geen echte betrokkenheid, zoals blijkt uit het schrikbarend kleine aantal Nederlanders dat lid is van een politieke partij. Bovendien zal het volk een fusie toejuichen, omdat er minder gemeenschapsgeld wordt verkwist. Van Dams redenering volgt een vergelijkbare strategie. Zijn pleidooi voor een nationale publieke omroep komt voort uit het (vermeende) failliet van de publieke omroep, wordt als nationaal geponneerd, als een algemene, voor alle Nederlanders geldende en betekenisvolle gemeenschappelijkheid voorgesteld, maar als publieke omroep geprofileerd in relatie tot (tegen en tegenover) RTL. Daardoor wordt 'het profiel' van die nieuwe nationale omroep bepaald door een combinatie van de grootste gemene deler (de 'GGD', zoals elders in deze publicatie prof.dr. J. Stappers uitlegt) en een (anti-)kloon van RTL. Wat écht identiteiten bepaalt, de levenshoudingen die voortkomen uit en gecultiveerd worden in stromingen, wordt hier weggestopt of gemarginaliseerd en vervolgens over de kling gejaagd. Als de nationale publieke omroep het moet hebben van een dergelijke profilering, wordt hij nooit meer dan een (anti-)kloon, die RTL links of rechts passeert (elitair of plat). Eén nationale publieke omroep, zoals Van Dam die voorstelt, zal tot egalisering leiden. Vanaf dát moment bedreigt de nationale omroep de beoogde multiculturele samenleving, die

alleen maar kan gedijen bij echte veelheid en verschil, zodat tolerantie - geen indifferentie - wordt geleerd en beleefd.

4. Bedoeld zijn 'volwassen' signalen, vrij van betweterigheid of triumfalisme, dus met doorleefde twijfel en gepaste bescheidenheid. Signalen in het volle besef van schatplichtigheid aan deze cultuur, aan de vorm en uitdrukkingswijze van en voor deze tijd waarin wij leven; niettemin, altijd ook een geëngageerd signaal, voortkomend uit gelovige inspiratie.

5. Deze redenering kan evenzogoed worden omgekeerd. Gesteld dat er binnen de samenleving mensen zijn die uit vrije wil een lidmaatschap van een vereniging aangaan, en die zichzelf op grond daarvan als stroming beschouwen: met welk recht kan dan een overheid, een politieke partij of een andere groep een dergelijke vereniging de toegang tot de media en de nodige ondersteuning daartoe ontzeggen?

6. In dit verband rijst de vraag wat er toch zo fout is aan het huidige systeem van verantwoording langs diverse, meer natuurlijke wegen.

Wanneer de KRO:

- als publieke katholieke omroep gebaat is bij veel en geïnteresseerde luisteraars en kijkers en zich dus laat leiden door serieus geïnterpreteerde kijk- en luistercijfers;

- zich als vereniging aantoonbaar iets gelegen laat liggen aan de vele verschillende belevingswijzen en standpunten van zijn leden, van achterban en achterland;

- als maatschappelijke organisatie draagvlak, support en inspiratie zoekt bij de kerkgemeenschap en bij andere (katholieke) maatschappelijke organisaties in o.a. onderwijs, gezondheidszorg en cultuur;

- als instituut dit alles statutair vastlegt en in de bedrijfsvoering (in de benoeming van personeel, via de de programma's en door middel van verantwoordingsdocumenten) garandeert;

- als gesubsidieerde instelling volledige rekenschap aflegt van de zorgvuldige besteding van middelen;

waarom moet de KRO zich dan nog eens en andermaal in zijn identiteit legitimeren en bestaansrecht bepleiten naar de overheid? Wie de discussies volgt en het bovenstaande bedenkt, krijgt het vermoeden dat de aan identiteit gestelde eisen thans niets te maken hebben met het gebruik van gemeenschapsgelden, met het recht op toegang tot de ether of met het bewijs van de zin van externe pluriformiteit. De vragen worden gesteld in relatie tot het vermeende alternatief van een nationale publieke omroep. Het pleit voor zo'n geëgaliseerd bestel, dat niet bij de geschiedenis en cultuur van Nederland past, kan niet worden gewonnen zolang de identiteitsgebonden omroepen zichzelf in hun taken niet laten reduceren tot rubriekjes van achterhaalde of marginale meningen. Vandaar dat het nationale wordt geponeerd als het alles verenigende samenbindende, en dat de daaruit voortkomende publieke omroep wordt geprofileerd in relatie tot 'die boosaardige commerciële van RTL' (de anti-nationalen?). Van Dam suggereert daarmee een gemeenschappelijk belang van van de Nederlandse natie (het nationale) en het de openbaarheid (publieke leven), dat door de Nederlanders gezamenlijk zou moeten worden nagestreefd. Maar het publieke domein heeft belangen die tegengesteld kunnen zijn aan het nationale belang, zoals de overheid dat beziet en najaagt. De democratie werkt dankzij de scheiding van deze sferen. In dat verband lijkt de thans voorgestelde nationale publieke omroep een centraal geleide 'pluriformiteit', die geen echte, maar geveinsde verscheidenheid inhoudt (zie noot 3).

7. Met dank aan prof.dr. Paul van Tongeren, hoogleraar ethiek aan de KU Nijmegen, van wiens bijdragen ik dankbaar gebruik heb gemaakt voor mijn gedachten over levensbeschouwelijke identiteit en de rol van de overheid.